

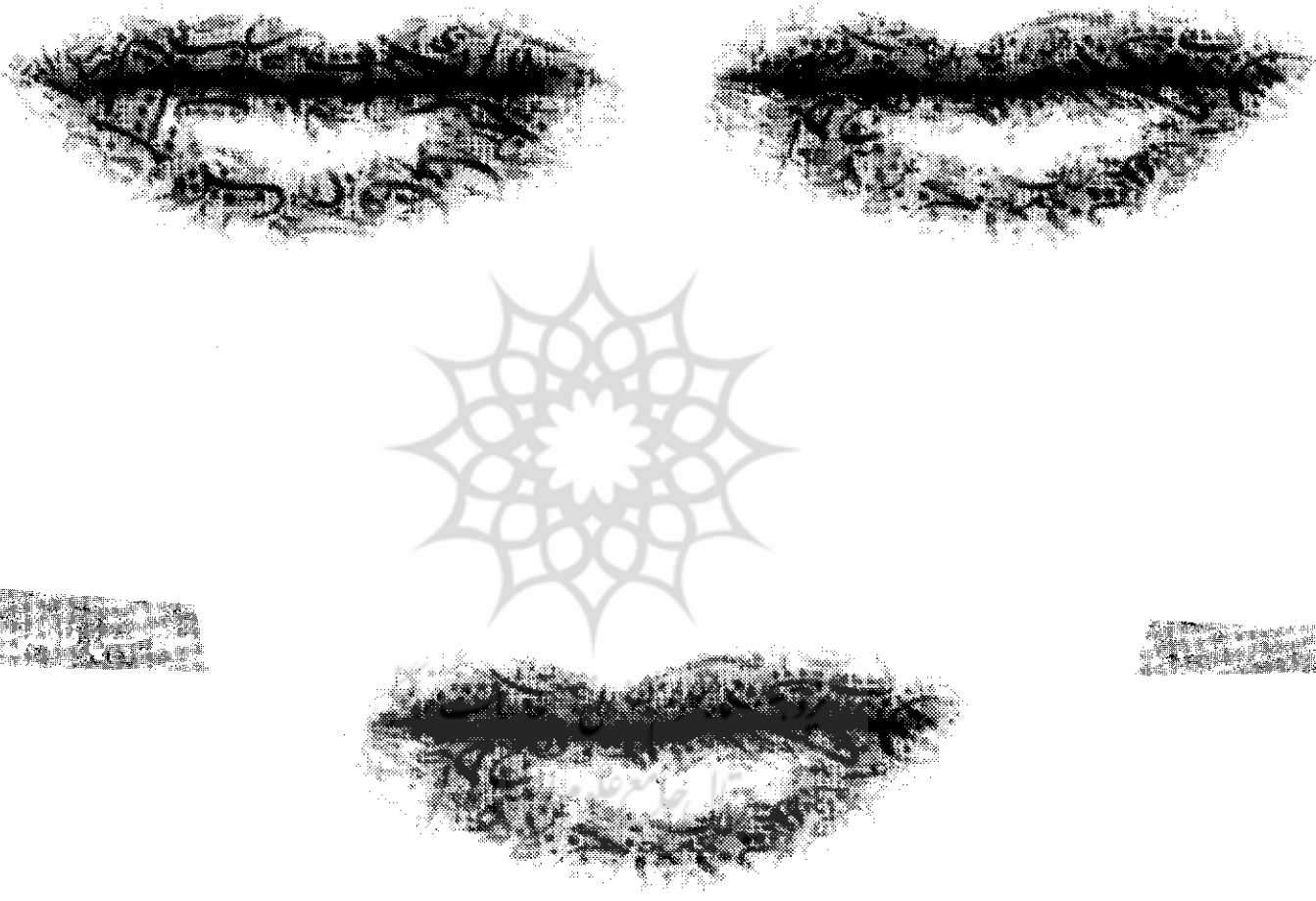
مجموعه علم شاعران

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پرتال جامع علوم انسانی

سودمند باشد.
قبلاً تذکر چند مطلب لازم است:
الف) بنا بر این است که اصلاحات را با دلیل ذکر کنیم. هر جا دلیل نیامده به این معنا است که خود شیخ - دست کم در آن قسمت که آدرس داده ایم - دلیلی ذکر نکرده است.
ب) مطالبی که در این مقاله می آید عین ترجمه الذریعه نیست، بلکه در موارد فراوان ناچار به تلخیص شدیم یا اینکه اشکال برگرفته و تلفیقی از چند جای کتاب است و گاه عبارات الذریعه را جا به جا کرده و در قالب دیگر عرضه داشتیم.
ج) نظر به اینکه شیخ آقابزرگ کتابشناس برجسته ای بود،

شیخ آقابزرگ تهرانی (۱۲۹۳-۱۳۸۹ ق) از کتابشناسان برجسته ای است که هنگام شناسایی آثار شیعیان متوجه اشکالات فراوان در فهرستها، تراجم و...، حتی کتابهای مرجع شده است و به مناسبت، در کتاب ارزنده الذریعه الی تصانیف الشیعه آن ایرادات را تذکر داده است. از جمله امور مورد توجه شیخ آقابزرگ، بررسی ثبت نام شاعران در منابع مختلف است و در این زمینه تذکرات درخور توجه زیادی می دهد. از آنجا که منابع دست اول و وزین مورد استفاده وی بوده و معمولاً ایرادات آنها به کتابهای دیگر نیز راه می یابند، مناسب دانستیم تذکرات اصلاحی ایشان را در نام شاعران در یکجا گرد آوریم. در صورتی که آن کتابها تحقیق و تصحیح شوند این نوشته نیز می تواند

مواردی که نام کامل کتاب را یافتیم آن را می آوریم و در غیر این صورت خود علامت اختصاری را ذکر می کنیم.

خان حاتم، برخوردار بیگ

جهانگیر شاه - پادشاه هند - وی را به عنوان سفیر نزد شاه عباس اول فرستاد و پس از بازگشت به قدری از دولت صفوی و ایران تجلیل کرد که جهانگیر غضبناک شد. در برخی نسخه های تذکره نصرآبادی «خان حاتم» ضبط شده که صحیح آن «خان عالم» است؛ چنان که در تذکره نصرآبادی، ص ۵۶ و صبح گلشن، ص ۱۵۱ آمده است. (ج ۹، ص ۲۸۶)

اشکالاتی که به صورت احتمال بیان می کند نیز باید مورد توجه قرار گیرد. از این رو آنچه را که ایشان به صورت احتمال بیان می کند نیز می آوریم.

د) جهت بیان هر اشکال، نام اشتباه شاعر را عنوان قرار می دهیم و در ذیل آن، نام درست را بر اساس گفته آقابزرگ می آوریم. (ه) روشن است که نمی توان اصلاحات ایشان را - هرچند با قطع بیان کند - بدون بررسی مجدد و دقیق پذیرفت. هدف ما از این مقاله این است که با توجه به امکانات بیشتر در عصر حاضر، تذکرات، مورد بررسی پژوهشگران قرار گیرد. (و) شیخ با علامت اختصاری به بسیاری از کتابها اشاره می کند. در

عمر خیام

اگرچه «خیام» معروف است اما «خیامی» منسوب به «خیام» درست است. (ج ۹، ص ۳۱۰)

رشکی قمی

معاصر غزالی مشهدی بود. خوشگو در تذکره اش از او در حرف «را» نام برده، حال آنکه «اشکی» درست است. (ج ۹، ص ۷۹ و ۳۶۰)

بهجت، محمدمهدی فروغ اصفهانی

در *ریحانة الادب*، ج ۱، ص ۱۸۵ «بهجت» تخلص محمدمهدی فروغ اصفهانی خوانده شده، در حالی که تخلص او «فروغ» است و «بهجت» تخلص پدر او محمداقرا اصفهانی است. (ج ۹، ص ۱۴۶-۱۴۷)

ذهبی کاشانی، میرحیدر

در *خزانه عامره*، ص ۴۱۱ نام شاعر به صورت فوق آمده، در حالی که «ذهنی کاشانی» درست است. از ذهنی کاشانی در این منابع یاد شده است: *آتشکده آذر*، ص ۲۴۳؛ *تغ*، ص ۵۴؛ *تذکره میخانه*، ص ۲۶۰؛ *خوان خلیل*، فهرست کتابخانه دانشگاه، ج ۲، ص ۲۸۴. (ج ۹، ص ۳۴۲ و ۳۴۳)

شهاب جمندی، قاضی شهاب الدین

از معاصران سام میرزا است و شرح حالش را در *تحفه سامی*، ص ۷۷ آورده، اما به غلط «جمندی» چاپ شده که «مرندی» درست است. «مرندی» در *دانشمندان آذربایجان*، ص ۲۱۰ و *تذکره روشن*، ص ۳۶۳ ذکر شده است. (ج ۹، ص ۵۵۶)

شهبیه، ابوالحسن علی بن حسین حلّی

شهید اول (م ۷۸۶) یکی از قصاید او را در مدح اهل بیت شرح کرده است. در *ریاض گاهی* از او به «شهبیه» و گاهی به «شهبیه» یاد می‌کند. ظاهراً دومی تصحیف است. در *امل الامل و مجالس المؤمنین* «شهبیه» است. (ج ۹، ص ۵۶۲)

صادق سبزواری

شاید «سبزواری» در *گلستان مسرت*، تصحیف «شیرازی» است. (ج ۹، ص ۵۷۹)

صالحی خراسانی

میرعلی شیر در *مجالس النفاث*، مجلس ۲، ص ۱۱۸ و ۲۹۰ شرح حالش را آورده و غزل او را با تخلص «صالح» در ص ۲۹۰ ذکر کرده، اما اسم او در ص ۱۱۸ و در *صبح گلشن*، ص ۲۴۴ به غلط «صالحی» ضبط شده است و نیز در *تذکره حسینی*، ص ۱۸۶ «صالحی کتابدار» است. (ج ۹، ص ۵۸۸)

رضائی رازی نوربخش

«رضائی» در *صبح گلشن*، ص ۱۷۷ آمده و آن تصحیف «رضا» است. نام دقیق او چنین است: «شاه‌رضابن شاه بهاءالدوله». وی از اولاد شاه قاسم نوربخش است. شرح حال او در *آتشکده آذر*، ص ۲۱۲ و *تذکره خوشگو* مسطور است. (ج ۹، ص ۳۶۵ و ۳۶۹)

سالمی تفرشی

صبح گلشن، ص ۱۹۴ شرح حال او را آورده است. گمان می‌کنم او را با سالی قرشی اشتباه گرفته است. (ج ۹، ص ۴۲۱)

رفیعا نایینی اصفهانی

در *تذکره نصرآبادی*، ص ۱۲۸ و *تغ*، ص ۵۹ و *صبح گلشن*، ص ۱۸۲ و *ریحانة الادب* نام شاعر به صورت فوق آمده، اما در *تذکره خوشگو* و *ریاض العارفین*، ص ۱۳۱ «رفیقا» ضبط شده که ظاهراً این صحیح است. (ج ۹، ص ۳۷۷-۳۷۸)

خاتمی کسوتی

وی از خادمان خواجه کسوتی بوده. *لطائف نامه*، مجلس ۲، ص ۴۹ و ترجمه *مجالس النفاث* توسط قزوینی، مجلس ۲، ص ۲۲۳ نام او را به اشتباه «خاتمی» ثبت کرده‌اند. اما درست آن «خاکی» است؛ چنان که در *مجالس النفاث* ترکی آمده است. (ج ۹، ص ۲۷۷ و ۲۸۳)

جیشی آذربایجانی

از سوی شاه اسماعیل صفوی ملقب به «ملک الشعرا»، و «گزرالدین» شد. در *تذکره روشن* نام او به «جیشی» تصحیف شده و درست آن «جیبی» است. (ج ۹، ص ۲۳۱)

حمید معامی

قزوینی در ترجمه *مجالس النفاث*، مجلس ۳، ص ۲۳۹ نام او را «حمید» نوشته در حالی که «جمشید» درست است؛ چنان که در *لطائف نامه*، مجلس ۳، ص ۶۹ می‌خوانیم. (ج ۹، ص ۲۶۷)

حامد کرمانی، اوحدالدین ابوحامدبن ابی الفخر (م ۶۳۵)

شرح حالش در *آثار البلاد*، ص ۱۶۴ و *نفحات*، ص ۵۳۲ و *حبیب السیر*، ص ۶۷ و... آمده. *آتشکده آذر* او را به اشتباه «ابوحامد» معرفی کرده، در حالی که «حامد» درست است. (ج ۹، ص ۲۲۸)

عذری یا عجزی تبریزی

در ایام شاه ابوتراب گلستانه ساکن اصفهان شد. در *آتشکده آذر*، ص ۳۱ و *تذکره روشن*، ص ۴۴۶ و به نقل از آن در *دانشمندان آذربایجان*، ص ۲۷۲ «عذری» ضبط شده و در *آتشکده یزدان*، ص ۳۰۹ و *تغ*، ص ۸۸ «عجزی» است. نام درست این شاعر «عصری» است چنان که در *تذکره نصرآبادی*، ص ۳۰۶ و *تغ*، ص ۹۰ می‌خوانیم. (ج ۹، ص ۷۰۹ و ۷۲۵)

زمانی لاهیجی

چندسال شاگرد میرمعزالدین محمد در یزد بود. در *صبح گلشن*، ص ۱۹۱ و به پیروی از او *قاموس الاعلام ترکی* و *ریحانة الادب* او را «زمانی لاهیجی» نامیده‌اند؛ اما نام درست «زمانای لاهیجی» است؛ چنان که معاصر او نصرآبادی در *تذکره اش*، ص ۳۹۹ چنین نام برده است. (ج ۹، ص ۴۰۵ و ۴۰۷)

زینتی علوی محمودی، عبدالجبار علوی

معاصر محمود غزنوی و مسعود غزنوی است. *لیاب الالیاب*، ج ۲، ص ۳۹ وی را «زینتی» نامیده. ابوالفضل بیهقی در تاریخ خود، ص ۱۳۱ چاپ دکتر فیاض از او به «زینبی» یاد کرده که این صحیح است؛ زیرا او بنا به گفته سمعانی منتسب به آل زینبی در بغداد بوده است. شعر او در *ترجمان البلاغه*، *حدائق السحر*، *لغت فرس*، *لیاب الالیاب* و... آمده است. شرح حالش را اقبال در *حواشی حدائق السحر* و دکتر صفا در *تاریخ ادبیات ایران*، ج ۱، ص ۴۶۵ آورده‌اند. (ج ۹، ص ۴۰۸)

ریاضی کشمیری، احسن الله خان ملقب به فصاحت خان
صبح گلشن، ص ۱۸۷ به پیروی از نشتی عشق او را «ریاضی»
نامیده، اما «راضی» درست است؛ چنان که در تذکره روشن، ص ۲۳۳-
۲۳۴ می‌خوانیم، وی در دهه پنجم قرن دوازدهم درگذشت. (ج ۹، ص
۳۴۸ و ۳۹۷)

تقی اوحدی بلنبانی (۹۷۳-۱۰۳۰)

نصرآبادی او را «بلنبانی» خوانده و «لنبان» را یکی از نواحی
اصفهان شمرده است. درحالی که «بلیانی» درست است و شاعر از
نوادگان اوحداالدین ابوعبدالله بلیانی صوفی (م ۶۸۰) است که در
نفحات، ص ۲۴۳ آمده است.

عده‌ای دیگر گمان کرده‌اند که این شاعر همان تقی کاشی،
مؤلف تذکره خلاصه‌الاشعار است و او را «اوحدی کاشی» نامیده‌اند.
شرح حال «بلیانی» در آتشکده آذر، ص ۲۹۸ و تغ، ص ۳۳ آمده
است. (ج ۹، ص ۱۷۳)

عاشقی هروی

لطائف نامه، مجلس ۲، ص ۴۱ «عاشقی هروی» نوشته، اما «عشقی
هروی» درست است؛ چنان که قزوینی در ترجمه مجالس النفاثس،
مجلس ۲، ص ۲۱۴ و حسینی در تذکره‌اش، ص ۲۰۹ گفته‌اند. (ج ۹،
ص ۶۷۳ و ۷۲۳)

گلشنی کاشی

علاوه بر شاعر خطاط هم بوده است. سام میرزا در تحفة سامی،
ص ۱۵۷ شرح حالش را آورده. در متن کتاب «کاشی» ۵ است، ولی در
فهرست چاپی آن «شیرازی» ذکر شده. ظاهراً «کاشی» از غلطی
نسخه است. (ج ۹، ص ۹۳۵)

تأثیر، محمدحسن

آیتی در آتشکده یزدان، ص ۲۷۹ نام شاعر را «محمدحسن»
دانسته و او را از نوادگان میرزا جعفر قزوینی خوانده که در عصر شاه
عباس حاکم یزد بوده است. ظاهراً او «محمدتأثیر» است و آیتی در نام
او و نام جدش به اشتباه افتاده؛ زیرا بنا به نقل تذکره نصرآبادی، ص
۸۶ میرزا جعفر در دهه هشتم قرن یازدهم از دنیا رفت. (ج ۹، ص ۱۶۵)

عاصمی هروی

در لطائف نامه، مجلس ۳، ص ۷۸ «عاصمی» است. اما در ترجمه
مجالس النفاثس توسط قزوینی، مجلس ۳، ص ۲۵۴ و صبح گلشن،
ص ۲۷۳ «عاصمی» است. ظاهراً دومی درست است. (ج ۹، ص ۶۷۳ و
۶۷۴)

دوش باف، بهزاد بیک بن سهراب بیک قورچی

پدرش از غلامان شاه عباس اول بود. بهزاد در نستعلیق و نسخ
مهارت داشت و از این راه ارتزاق می‌کرد. شرح حالش در تذکره
نصرآبادی، ص ۱۴۷ آمده است.

در تذکره خوشگو نام او و نام پدرش تصحیف شده است. نام او
را «دوش باف» و نام پدرش را «محراب بیک گرجی» نوشته است، در
حالی که «دوستاق» درست است. (ج ۹، ص ۳۳۱)

آقایبگه جلایر

وی از زنان شاعر و معاصر سلطان حسین بایقرا است. میرعلی

شیرلودی در مرآت الخیال، ص ۲۳۶-۲۳۷ شرح حالش را ذکر و به
غلط او را «آقایبگه» نامیده است. نام درست «آفاق بیگه» است؛ چنان
که میرعلی شیرنوبی در مجالس النفاثس ذکر کرده است. (ج ۹، ص ۹)

شمشاد، ملا شمس‌الدین صفیر تبریزی

میرزا صائب در بیاض او را از شاعران تبریز شمرده، اما تذکره
نصرآبادی، ص ۳۶۵ و آتشکده آذر، ص ۲۳۳ و تذکره روشن، ص
۳۹۲ او را از شاعران قم شمرده‌اند و او را ماهر در صفیر (نوعی
موسیقی) و مانند بهزاد در نقاشی دانسته‌اند. وی ملقب به «شمسا»
است، اما نام او در شمع انجمن به «شمشاد» تصحیف شده است. (ج
۹، ص ۶۱۵)

بدر جاجرمی، فخرالزمان

بدرالدین چاچی (شاشی) از شاعران سلطان محمد تغلق شاه و
شاهان دیگر هند در دهلی و ملقب به «فخرالزمان» بود و همانجا از دنیا
رفت. خود او دیوانش را در سال ۷۴۵ جمع آوری کرد و طبق فهرست
مجلس، ج ۳، ص ۲۷۳ نسخه‌ای از آن در کتابخانه مجلس نگهداری
می‌شود و قصایدش را بنولکشو چاپ کرده‌اند. تخلص او در
غزلهایش «بدرچاچ» است. اما تذکره خوشگو میان او و بدر جاجرمی
اشتباه کرده است. (ج ۹، ص ۱۲۸)

بایزید

ملازم سلطان میرزا بایقرا بوده و عنوان فوق را قزوینی در ترجمه
مجالس النفاثس، مجلس ۱، ص ۱۹۳ ذکر کرده. اما چنان که در
لطائف نامه، مجلس ۱، ص ۱۹ آمده نام وی «برندق» است. (ج ۹، ص ۱۲۵)

صبیحی سمرقندی

تذکره حسینی، ص ۱۸۸ نام فوق را ذکر و او را از زهاد خوانده
است. گمان می‌کنم او را با صبحی کشمیری یا صبحی سمرقندی
اشتباه کرده است. (ج ۹، ص ۵۹۸)

صالح مشهدی، مولا نامیرک

در مطلع الشمس، ج ۲، ص ۴۳۶ به غلط «صالح مشهدی» آمده، اما
«صالحی مشهدی» درست است. شرح حال او در مجمع الخواص ۴،
ص ۴۸ و آتشکده آذر، ص ۸۶ ذکر شده و شعرش در گلستان مسرت،
ص ۲۷۷ و پژمان، ص ۲۶۳ آمده است. (ج ۹، ص ۵۹۰)

صفی نیشابوری، صفی‌الدین

شعر او در آتشکده آذر، ص ۱۳۸ ذکر شده و گمان می‌کنم با
صنعی نیشابوری اشتباه شده است. (ج ۹، ص ۶۱۷)

انصاف خراسانی هندی، محمدابراهیم

تذکره سرخوش، ص ۸ و تذکره روشن، ص ۷۹ و صبح گلشن،
ص ۴۵ نام شاعر را محمدابراهیم نوشته‌اند، اما معاصر او شیرعلی
لودی (م ۱۱۰۲) در مرآت الخیال، ص ۳۰۴ و ۳۰۵ «محمدمقیم» نوشته
که این درست است. (ج ۹، ص ۱۰۸)

خواجه خورد، خسرو سمرقندی

مجالس النفاثس، مجلس ۶، ص ۱۱۴ عنوان فوق را اشتباهی به
جای «خواجه خسرو» نوشته، اما در صفحه ۲۸۶ درست ضبط شده
است. خواجه خسرو سمرقندی قاضی سمرقند و مدرس مدرسه

الغیبیگ میرزا بود. (ج ۹، ص ۲۹۴)

امینی تبریزی
نام درست شاعر «امینی تبریزی» است، برخلاف آنچه در دانشمندان آذربایجان، ص ۵۳ آمده. شرح حال امینی تبریزی در مجمع الخواص، ص ۲۷۸ مذکور است. (ج ۹، ص ۹۶ و ۱۰۴)

امینی تبریزی
وی معاصر سام میرزا است. محمدعلی تربیت در دانشمندان آذربایجان، ص ۵۴ شاعر را «امینی» خوانده، حال آنکه «امین» درست است. (ج ۹، ص ۱۰۴ و ۱۰۶)

اسیری ترک
در حاشیه لطائف نامه، ص ۸ «اسیری» آمده است. درست است. (ج ۹، ص ۷۵)

میرمختوم نیشابوری (م ۸۳۰)
شاگرد شاه قاسم انوار بود و محبت نامه میرغیاث الدین علی ترخان را به نظم در آورد. به تکفیر او توسط معاصرانش، شاهرخ وی را به زندان افکند. شرح حال و اشعار او در لیس، ص ۸۰؛ مجمع الفصحاء، ج ۲، ص ۳۴؛ ریاض العارفين، ص ۲۳۶ و ریحانة الادب، ج ۳، ص ۵۰۰ آمده است.

نویسنده مجالس النفاثین، مجلس ۱، ص ۸ و ۱۸۴ نام او را سید محمد خوانده و بیان داشته که چون عهده دار خدمتگذاری قاسم انوار شد او را به قتل رسانید. این مطلب در ریحانة الادب، ج ۴، ص ۱۳۳ به نقل از سید الشعراء، ص ۲۷۲ نیز آمده است. بنابراین شایسته است که در تصحیف «مختوم» باشد. (ج ۹، ص ۱۰۸)

یوسف اسفندیاری
در مجمع الخواص، ص ۱۵ چنین آمده است: «یوسف اسفندیاری» درست است. (ج ۹، ص ۱۰۴)

جمال هروی
از نزدیکان عبدالرحمن جامی است. ترجمه مجالس النفاثین توسط قزوینی، مجلس ۴، ص ۲۷۸ نام را به صورت فوق آمده، اما «جلال هروی» درست است؛ چنان که در لطائف نامه، مجلس ۴، ص ۱۰۴ و تذکره روشن، ص ۱۴۰ آمده است. (ج ۹، ص ۲۰۱ و ۲۰۴)

حباب اصفهانی، میرزا فتح الله خوزانی
به فرمان شاه اسماعیل در جنگ ماوراءالنهر شرکت کرد و در همانجا کشته شد. معاصرش لطفعلی در آتشکده آذر، ص ۳۷۱

سید محمد کرمانشاهی (ت ۱۲۸۵)
صبح گلشن، ص ۱۰۰ را کرمانشاهی خوانده و هروی را سید محمد قاسم الدائم ترمذی و ریحانة الادب معین الشیخ را سید محمد شده اند. حال آنکه «کرمانی» درست است. وی از امیر تبریزی است. نوادگان شاه نعمت الله ولی کرمانی است. شرح حال او در مجمع الخواص، ص ۳۳ و ریاض العارفين، ص ۷۷ آمده است. (ج ۹، ص ۱۷۶)

امنی یزدی، میرزا محمد
شرح زندگی او در مجمع الخواص، ص ۲۷۸ آمده و امتی تربیتی خراسانی شاعر دیگر است که شرح حال او در تذکره نصرآبادی، ص ۲۶۱ و صبح گلشن، ص ۳۸ آمده و هر دو دارای دیوان شعر هستند. اما نویسنده تذکره روشن در ص ۷۱ در مورد آن دو اشتباه کرده و هر دو را «امنی یزدی» نامیده است. (ج ۹، ص ۹۵ و ۹۶)

کتاب ماه ادبیات و فلسفه / خرداد و تیر ۱۳۸۸

شرح حالش را نگاشته، اما در آنجا به اشتباه به جای «جناب»، «حباب» نوشته شده و تاریخ قتل او نیز اشتباه است. در **آفتاب عالمتاب** و تذکره روشن، ص ۱۶۵ نیز اشتباه نوشته شده است. (ج ۹، ص ۲۰۵ و ۲۲۹)

جمال همدانی

صبح گلشن، ص ۱۰۶ نام شاعر را «جمال» نوشته، اما «جلال» درست است. (ج ۹، ص ۲۰۴)

مرشد یزدجردی (م ۱۰۳۰)

شرح حال نگاران او را تصحیف «بروج» است. (ج ۹، ص ۱۰۳۰)

همین بس است گلم را میان لاله رخان

که بلبلی چو فریبی خوش نوا دارد

قطران ترمذی

نام فوق در صبح گلشن، ص ۳۳۴ آمده. ظاهراً آن را از تذکره دولتشاه گرفته و درست آن «قطران تبریزی» است. (ج ۹، ص ۸۸۵ و ۸۸۶)

معین سبزواری

شرح حال او با این عنوان در صبح گلشن، ص ۴۳۳ آمده. شاید «سبزواری» تصحیف «شیرازی» باشد. (ج ۹، ص ۱۰۷۷)

عبدالفگار هروی

معاصر و مصاحب عبدالقهار بود. شرح حالش در مجالس النفاس، ص ۳۰ و ۲۰۳ مذکور است. در حاشیه برخی نسخه‌های آن تذکره، «عبدالفگار» تصحیف «عبدالفگار» است. (ج ۹، ص ۶۸۷ و ۶۹۱)

عشرت فروشانی، علی بن عین علی

شاگرد حسن علی بن عبدالله شوشتری بود و در مشهد وفات یافت. در بعضی فهرستها دیده‌ام که دیوان او چاپ شده است. شرح حال او در قف، ص ۹۰ و تذکره روشن، ص ۴۵۵ و تذکره نصرآبادی، ص ۳۳۸ آمده است. در قف، ص ۹۰ نام او «عشرت» ضبط شده، در حالی که «عشرتی» درست است. (ج ۹، ص ۷۲۱)

فرهی

نصرآبادی در تذکره‌اش، ص ۳۷۸ به عنوان «ملافرهی رشتی» از او یاد کرده. گمان می‌رود «فرهی» اشتباه نسخه است. نصرآبادی قطعه‌ای از او نقل کرده که نشان می‌دهد تخلص او «فریبی» است:

روحی شیرازی

ریاض النکاح، ص ۳۳۱ شاعر را «روحی» نامیده که تصحیف است. در منابع مختلف «روحانی» ضبط شده است؛ مانند مجمع الفصحاء، ج ۱، ص ۲۴۰، نام کامل شاعر «حکیم ابویکر محمدبن علی روحانی» است و معاصر بهرام شاه و سلطان شمس الدین بوده است. (ج ۹، ص ۳۸۶ و ۳۸۸)

رامیان اصفهانی، میرزا محمدعلی بن عبدالله

طبابت را نزد برادرش محمدنصیر آموخت. آتشکده آذر، ص ۳۷۸ شرح حال و اشعار او را آورده و در متن از او به «رامیان» نام برده، ولی در فهرست «رهبان» آمده که دومی صحیح است؛ چنان که در تذکره روشن، ص ۲۶۶ می‌خوانیم. (ج ۹، ص ۳۹۴)

ساقی چرکسی، لطف علی بیگ بن اسماعیل

شمع انجمن او را به اشتباه «ساقی» نامیده، تخلص درست او «سامی» است. شرح حالش در صبح گلشن، ص ۱۹۶ و تغ، ص ۶۳ و آتشکده آذر، ص ۱۴ آمده است. (ج ۹، ص ۴۲۳)

سائلی خراسانی

اصل او از عراق است و دانش را در خراسان فراگرفت و در معما، خط و موسیقی مهارت داشت. شرح حالش در مجالس النفاش، مجلس ۳، ص ۶۶ و ۲۳۸ آمده. در ص ۶۶ و در صبح گلشن، ص ۱۹۶ «سائلی» ضبط شده که باید سائلی باشد.

سامعا تبریزی

اگر چه نام او در تذکره آمده، اما در تذکره خورشید، ص ۳۲۳ و آتشکده آذر، ص ۴۲۲

سیار

در تذکره نصرانی، ص ۱۰۰

شایا

شده، اما «شادمان» درست است؛ چنان که در تذکره موسیقی، ص ۵۹-۶۰ و تذکره خوشگو و تغ، ص ۶۹ آمده است. دیوان او در لاهور چاپ شده است. (ج ۹، ص ۴۹۱-۴۹۲)

شجاع اصفهانی، سیدشجاع الدین محمودبن خلیفه سلطان بن خلیفه الله

تذکره روشن، ص ۳۴۰ به صورت فوق، شجاع اصفهانی را به اشتباه نوه خلیفه اسدالله دانسته است. بلکه وی پسر برادر خلیفه اسدالله است. شرح حال او در آتشکده آذر، ص ۱۷۸ و تغ، ص ۷۰ آمده است. (ج ۹، ص ۵۰۷)

شرقی قزوینی، نظام الدین احمدبن مولانا مشقی

در تذکره نصرآبادی، ص ۲۶۱ «شرقی» آمده، اما «شرمی» درست است؛ چنان که در تذکره نصرآبادی، ص ۴۷۹ و آتشکده آذر، ص ۲۲۶ و پژمان، ص ۲۳۹ می خوانیم. (ج ۹، ص ۵۱۸)

مجدالدین دایه رازی

نام فوق در آتشکده آذر، ص ۲۱۶ است. نام درست «نجم الدین» است. شرح حالش در این منابع است: نفحات الانس، ص ۳۸۹؛ عشاق، ص ۱۱۱؛ آتشکده آذر، ص ۲۱۶

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

نیست. این مطلب را نواده او جلال همایی در مقدمه دیوان جدش «طرب» و در مقاله ای در مجله ارمغان، ش ۱۰، ص ۲۱۸ یادآور شده است. (ج ۹، ص ۱۲۹۶)

رهبری شاملو، سلطان علی بیگ نواده علی قلی خان شاملو شرح حالش در تذکره نصرآبادی، ص ۲۷ و آتشکده آذر، ص ۱۴ و تذکره خوشگو و تغ، ص ۶۱ با نام «رهی شاملو» آمده، اما در تذکره حسینی، ص ۱۲۵ به اشتباه «رهبری» ضبط شده است. (ج ۹، ص ۳۹۴ و ۳۹۵)

مجمع الفصحاح او را به اشتباه بروجردی خوانده، بلکه او همدانی است؛ چنان که در **مآثر و آثار می خوانیم** وی در موسیقی، خط نسخ و شکسته، نجوم و حساب مهارت داشت و غزلیاتی به فارسی و عربی دارد. دیوان غزل او در سال ۱۳۱۳ ش با تصحیح سید نصرالله تقوی به چاپ رسید. (ج ۹، ص ۳۹۶)

محمد شرقی

در **تحفه سامی**، ص ۷۴ و **مجمع الخواص** ۳، ص ۵۹ «شرقی» ضبط شده که ظاهراً غلط است و «شرفی» درست است؛ زیرا او با شرف‌الدین قرابت دارد و منسوب به او است. (ج ۹، ص ۹۹۸)

محمود شرفی

در بعضی نسخه‌های **مجمع الخواص** «محمود شرفی» آمده که از غلط نسخه است و «محمد» درست است؛ زیرا سام میرزا پیش از صاحب **مجمع الخواص** می‌زیسته و از او به «محمد» یاد کرده است. (ج ۹، ص ۹۹۸)

وقار شیرازی (۱۲۳۲-۱۲۹۸)، مثنوی

این اثر، مثنوی عرفانی و حکایات و تفسیر احادیث همانند مثنوی معنوی است. در واقع برای حاج ملا محمد است و نسخه‌ای از آن (کتابت ۱۲۷۴ ق) در کتابخانه مجلس است. نسخه‌ای از آن را در کتابخانه ملک بدون تاریخ دیدم که مربوط به اواخر قرن سیزدهم است. بر آن توسط کاتب نوشته شده بود که برای وقار شیرازی است، اما این مطلب اشتباه است؛ زیرا تخلص سراینده این اشعار «همام» است. وی در اطراف رفع شبهه‌ای می‌گوید:

چون بر توفیق بر گویای همام
تانیفتد وهم در سودای خام
همچنین می‌گوید:
توسن عزم اندر آور در لگام

تاریخی گوی دولت ای همام
یادآوری: شاعر این مثنوی غیر از ملا محمد بن آخوند ملا محسن متخلص به «همامی اصفهانی» متولد ۱۲۸۲ است که در تذکره شعراء معاصر اصفهان، ص ۵۳۳-۵۳۵ از او یاد شده است. (ج ۱۹، ص ۹۸)

شعله اصفهانی، مثنوی یوسف و زلیخا

ناظم، این مثنوی را در سال ۱۱۷۵ در ۵۱ سالگی و در چهل روز به نظم درآورده است. نسخه‌ای از آن به شماره ۱۲۰۴ در کتابخانه مجلس نگهداری می‌شود. این کتاب برای شعله گلیایگانی است، اما نویسنده فهرست کتابخانه مجلس وی را همان شعله اصفهانی دانسته که درست نیست. (ج ۱۹، ص ۳۴۷)

میرفندرسکی، نظم الثانی

برخی «نظم الثانی» را به میرفندرسکی نسبت داده‌اند، در حالی که ناظم آن میرابوالقاسم مشهدی خراسانی (زنده در ۱۰۸۳) است. این اثر منظومه‌ای در علم تجوید است. (ج ۲۴، ص ۲۲۵)

سیاهی اندجانی

نام او خدادوست و نواده کلان بیگ اندجانی است و در سال ۹۷۷ درگذشت. نام او در گلشن، ص ۱۹۷ و قاموس ترکی و ریحانه‌الادب «سیاهی» ضبط شده که این صحیح است. اما در تذکره خوشگو فوت

حسین حلاج

دیوان او شامل غزلیات و ترجیع بند در موضوع معارف و قصایدی در مدح ائمه (ع) است. دیوان در بمبئی چاپ شده، اما به حسین حلاج نسبت داده شده است؛ با اینکه در آن تصریح شده که دیوان برای حسین خوارزمی است. بله، در آن از حلاج فراوان نام برده شده و خود را به او تشبیه کرده است.

گمان می‌کنم نام کامل شاعر «کمال‌الدین حسین بن حسن خوارزمی» است که در **مجالس النفاش**، مجلس ۱، ص ۹ و ۱۸۵ از او نام برده شده و حنفیه‌های هرات او را تکفیر کردند و از یکجا او را در سال ۸۳۷ یا ۸۴۰ به قتل رساندند. وی شاگرد ابوالوفاء صوفی بود و از جمله آثار او **شرح مثنوی مولوی** است. (ج ۹، ص ۲۵۱)

خواجه نصیرالدین طوسی (م ۶۷۲)، مثنوی مدخل منظوم

این مثنوی در نجوم است و پس از حمد الهی چنین آغاز می‌شود:
مرد دانا سخن ادا نکند

تا بنام حق ابتدا نکند
فهرستها به غلط این اثر را به خواجه نصیرالدین طوسی نسبت داده‌اند، در حالی که سراینده آن عبدالجبار خجندی است که برای جمال‌الدین ابوالمحماد محمد بن نورالدین به نظم درآورده و پایان نظم آن جمادی الثانی ۶۱۶ است. [پایان نظم با تاریخ حیات خواجه نصیرالدین طوسی نمی‌خواند]. (ج ۱۹، ص ۲۹۰-۲۹۱)

شمس تبریزی، مثنوی مرغوب القلوب

بارها این اثر در **گنجینه عرفان** در لکهنو چاپ شده و به شمس تبریزی نسبت داده شده که صحیح نیست؛ زیرا شمس تبریزی در سال ۶۴۵ شهید شد، اما این اثر در سال ۷۵۷ به نظم درآمده است. (ج ۱۹، ص ۲۹۳)

پانوشتها:

۱. «جمندی» را نه در متن و نه در فهرست تحفه سامی نیافتیم.
۲. در **الذریعه**، ج ۹، ص ۲۸۳ به نقل از ترجمه **مجالس النفاش** توسط قزوینی، ص ۲۲۳ «حاکمی» ضبط شده است.
۳. آقابزرگ در ج ۹، ص ۷۲۵ به **آتشکده یزدان**، ص ۱۰ ارجاع داده است.
۴. این مطلب در **تذکره نصرآبادی**، ص ۳۹۵ مذکور است.
۵. در **تحفه سامی** «کاشانی» است نه «کاشی».
۶. **گنجینه عرفان** مجموعه‌ای از چند رساله است؛ مثنوی‌ای از عطار، بی‌سرنامه، مثنوی بوعلی قلندر، مرغوب القلوب، مثنوی رجا، رموز الحقیقه (الذریعه، ج ۱۸، ص ۲۴۷).